

ทิศ 6 ในพระพุทธศาสนากับการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคล ในยุควิถีปกติใหม่*

THE SIX DIRECTIONS IN BUDDHISM AND THE CREATION OF A RELATIONSHIP BETWEEN PEOPLE IN THE NEW NORMAL ERA

วิทิต บัวปรอท

Withit Buaparot

มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา

Yala Rajabhat University, Thailand

E-mail: withitmail@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายหลักคำสอนเรื่องทิศ 6 ในพระพุทธศาสนากับการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลในยุควิถีปกติใหม่ ซึ่งได้แก่ 1) ปุริตถิมทิศ หมายถึง ทิศเบื้องหน้าคือ บิดา มารดา 2) ทักขินทิศ หมายถึง ทิศเบื้องขวาคือ ครูอาจารย์ 3) ปัจฉิมทิศ หมายถึง ทิศเบื้องหลังคือ สามเณร ภรรยา 4) อุตตรทิศ หมายถึง ทิศเบื้องซ้ายคือ มิตรสหาย 5) เภฏฐิมทิศ หมายถึง ทิศเบื้องล่างคือ ลูกจ้างกับนายจ้าง 6) อุปริมทิศ หมายถึง ทิศเบื้องบนคือ พระสงฆ์ สมณพราหมณ์ ทั้งหมดนี้เป็นหลักธรรมที่สำคัญปรากฏในสังคายนาคำสอนที่มุ่งเน้นให้ผู้ครองเรือน (คฤหัสถ์) ใช้เป็นหลักปฏิบัติหน้าที่ของบุคคลต่าง ๆ ในสังคม อันจะนำไปสู่สัมพันธ์ภาพในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ที่เรียกว่า “สังคม” และในปัจจุบันคำว่า ชีวิตวิถีใหม่ (New Normal) ถูกบัญญัติโดยราชบัณฑิตยสภา และคณะกรรมการบัญญัติศัพท์นิเทศศาสตร์ ได้อธิบายไว้ว่า New Normal แปลว่า ความปกติใหม่ ฐานวิถีชีวิตใหม่ หมายถึง รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างใหม่ที่แตกต่างจากเดิม อันเนื่องจากมีบางสิ่งมากระทบ จนแนวทางปฏิบัติคุ้นเคยอย่างเป็นปกติ และสามารถคาดหมายล่วงหน้าได้ ต้องปรับเปลี่ยนไปสู่ชีวิตวิถีใหม่ สำหรับคำว่า New Normal ในที่นี้จะใช้ในบริบทของ COVID - 19 ซึ่งทำให้หลักปฏิบัติหน้าที่ต่อกันของคนในสังคมต้องเปลี่ยนไป ในฐานะชาวพุทธควรที่จะต้องศึกษา ทบทวนในหลักคำสอนที่ว่าด้วยเรื่องทิศ 6 เพื่อที่จะสามารถยึดเป็นหลักปฏิบัติ และแนวทางการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลโดยยังคงความสำคัญของสิทธิเสรีภาพทั้งในความคิด ค่านิยม และมาตรการต่าง ๆ ในการปฏิบัติตน อันจะช่วยสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ต้องอยู่บนพื้นฐานความจริงของสังคม

* Received 20 April 2021; Revised 1 May 2021; Accepted 16 May 2021

คำสำคัญ: ทิศ 6, ชีวิตวิถีใหม่, สัมพันธภาพ

Abstract

The objective of this article is to explain the six directions in Buddhism and the creation of a new relationship between people in the new normal era. The six directions are as follows: 1) a front direction i.e., a father and a mother, 2) a right direction i.e., a teacher, 3) a back direction i.e., a husband and a wife 4) a left direction i.e., a friend 5) a lower direction i.e., an employee and an employer 6) an upper direction i.e., a priest. The above teaching can be found on Singghalaka Sutra which focuses on an application of these six directions on laities' daily lives leading to a social relationship called 'a society'. At present, the new way of life (New Normal) is defined by the Royal Thai Council of Communication Arts Council Royal Society as a new way of life because people's daily lives have been affected so greatly that the typical and can be expected ways of lives cannot be predicted resulting in a new normal way. For a term 'New Normal' in this article, it is used In the COVID-19 context. That means there are changes of roles towards people in a society. As a Buddhist, therefore, we should review the principle of six directions and use it as a guideline to create a good personal relationship among people in a society. This principle still maintains the concept of rights to thinking, values, and other measures of self-conduct encouraging the changes based on the reality in a society.

Keywords: Six directions, New Normal, Relationship

บทนำ

มนุษย์สัมพันธ์ คือ การเกี่ยวข้องกันของผู้คนในสังคม จนก่อให้เกิดการรักษา สัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ซึ่งเกิดจากการที่มนุษย์ต้องการรวมตัวกันเป็นกลุ่มก็เพื่อประโยชน์ของ การดำรงชีวิตในด้านต่าง ๆ ก่อให้เป็นชุมชน หมู่บ้าน และประเทศชาติ (ธาดา ราชกิจ, 2562) ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา เรื่องทิศ 6 ที่ปรากฏในสังคาลสูตร (ที.ปา. 11/198-204/202-206) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เป็นพระสูตรที่แสดงถึง หลักความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมประเภทต่าง ๆ ที่ต้องเกี่ยวข้องทางสังคมทั้งทางตรงและ ทางอ้อม ประดุจทิศต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว อันประกอบด้วยมารดาบิดา ครูอาจารย์ สามเณร

มิตรสหาย คนใช้หรือลูกจ้างกับนายจ้าง และสุดท้ายพระสงฆ์หรือนักบวชกับชาวบ้าน (คฤหัสถ์) (ปัญญานันทภิกขุ, 2525) ซึ่งในปัจจุบันนี้การดำรงชีวิตในรูปแบบใหม่ หรือที่เรียกกันว่า New Normal อันแปลความได้ว่า ความปกติใหม่ หรือฐานวิถีชีวิตใหม่ หมายถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างใหม่ที่แตกต่างจากเดิม ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันระหว่างผู้คนในสังคมเปลี่ยนไป จนอาจล้มหลักการที่พุทธศาสนิกชนจะต้องปฏิบัติหน้าที่ที่ดีและถูกต้องต่อกัน (พระไพศาล วิสาโล, 2552) อีกทั้งการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปนี้เอง ทำให้ต้องกลับมาศึกษาเรื่องการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลในพุทธศาสนา (ทิต 6) โดยเริ่มต้นจากครอบครัวที่เป็นจุดเริ่มที่เล็กที่สุดแต่ก็สำคัญที่สุดเช่นกัน ตลอดจนถึงการสร้างสัมพันธ์ภาพที่เกี่ยวข้องกับผู้นำจิตวิญญาณในสังคมทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ในชาตินี้ (ทิฐฐธัมมิกัตถะ) และชาติหน้า (สัมปรายิกัตถะ) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2553) อันจะก่อให้เกิดความสุข ความเจริญรุ่งเรือง ตลอดจนถึงสันติสุขและสันติภาพในสังคมโลกต่อไป

ความสำคัญของหลักคำสอนเรื่องทิต 6

ตามหลักการทางพระพุทธศาสนาถือว่าพฤติกรรมของมนุษย์มีพัฒนาการมาจาก 1) ปัจจัยภายใน คือ สภาวะจิตใจและอุปนิสัยที่ติดตัวมากับดวงจิต เป็นตัวปรุงแต่งจากภายในสู่ภายนอก เช่นเดียวกับเมล็ดพืชซึ่งเก็บยีน (Gene) ต่าง ๆ ของพืชไว้ภายในเมล็ดครบถ้วน และพร้อมที่จะเจริญงอกงามเมื่อนำมาเพาะปลูกลงดิน และ 2) ปัจจัยภายนอก ซึ่งช่วยเสริมแต่งให้เกิดพฤติกรรมที่พึงปรารถนาและไม่พึงปรารถนาในเมื่อทารกคลอดออกมาแล้ว ข้อนี้อาจเปรียบเทียบได้กับการรดน้ำพรวนดินใส่ปุ๋ยเข้าไป ในเมื่อเมล็ดพืชได้รับการเพาะปลูกบนดินแล้ว (สุขุมพงษ์ ชาญนุวงศ์, 2555) หลักความสำคัญในการดำเนินชีวิตด้วยทิต 6 ที่ปรากฏในสังคาลสูตรนั้น ว่าด้วยเรื่องสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมไว้ว่า พลเมืองดีที่สำนึกในความรับผิดชอบจริง ๆ มิได้ปฏิบัติแบบจำยอมหรือเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะผู้ศึกษาย่อมจะควรเข้าใจว่าสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบเช่น ผู้ขับรถบนท้องถนนมิใช่แต่จะหวงสิทธิอย่างเดียว ถ้าหากไม่อยากจะมิหน้าที่และไม่ยอมรับผิดชอบก็ไม่มีใครว่าอะไร หากแต่อย่างน้อยปัญหาชนทั้งหลายควรเป็นตัวอย่างที่ดีว่าสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบควรไปด้วยกันเสมอ (กิริติ บุญเจือ, 2519)

มนุษย์เป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาในด้านต่าง ๆ และต้องก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม เพราะในปัจจุบันนี้มีหลายเหตุและหลายปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อ การดำเนินชีวิต หากขาดความตระหนักในบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบก็จะต้องประสบกับความทุกข์ มนุษย์จะมีชีวิตที่มีความสุขได้นั้นสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องมิให้ลัทธิธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการดำเนินชีวิต และต้องให้ความสำคัญกับบทบาทหน้าที่ของตนเองและการปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความรู้และความเข้าใจถึงสัมพันธ์ภาพของนครอบข้าง ดังนั้นทิต 6 จึงเป็นลัทธิธรรมที่บุคคลจะพึงกระทำหน้าที่ต่อกันด้วยหน้าที่ที่ของมนุษย์ที่พึงปฏิบัติผู้อื่นและ

ต่อสังคม อันจะเป็นแนวที่สามารถส่งเสริมในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ให้ดีขึ้นทั้งในส่วนตัว และสังคมโดยรวม สามารถดำเนินชีวิตส่วนตัวได้อย่างมีความสุข และสังคมส่วนรวมก็ดำรงอยู่ อย่างปกติสุขด้วย อันประกอบด้วยบุคคลประเภทต่าง ๆ ที่จะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ประดุจ ทิศที่อยู่รอบตัวแบ่งเป็น 6 ทิศ ดังนี้ (ที.ปา. 11/198-204/202-206) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย, 2539)

1. ทิศเบื้องหน้า (ปรัถิมทิศ) สัมพันธภาพระหว่างมารดาบิดากับบุตร

ในพจนานุกรมมคธ-ไทย ให้ความหมายคำว่า “มารดาบิดา” ตรงกับภาษา บาลีว่า “มาตาปิตุ” ว่า มาตา หรือ มาตุ แปลว่า ผู้รักบุตร มาจากศัพท์ “ปุตฺตํ มาเนตติ มาตา” ผู้ใดย่อมรักบุตร ผู้นั้นย่อมชื่อว่ามารดา ส่วนคำว่า ปิตา หรือ ปิตุ แปลว่า ผู้เลี้ยงบุตรโดยธรรม มาจากศัพท์ “ปุตฺตวา ปาตติ ปิตา” ผู้ใดย่อมเลี้ยงบุตร ผู้นั้นย่อมชื่อว่าบิดา ส่วนคำว่า “บุตร” ในพจนานุกรม มคธ-ไทย ได้อธิบายคำว่า “บุตร” ภาษาบาลีใช้คำว่า “ปุตฺต” มีความหมายว่า ผู้ยังหทัยของพ่อแม่ให้เต็ม ทำให้พ่อแม่มีความสุขใจ ผู้ใดยังหทัยของพ่อแม่ให้เต็ม ผู้นั้นชื่อว่า บุตร (พันตรี ป.หลงสมบุญณ., 2540)

หน้าที่ของมารดาบิดาพึงปฏิบัติต่อบุตรธิดา พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ ในสังคาลกสูตร 5 ประการ ด้วยกัน คือ 1) ห้ามไม่ให้กระทำความชั่ว 2) ให้ตั้งอยู่ในคุณงาม ความดี 3) ให้ศึกษาสรรพศาสตร์และศิลปวิทยา 4) ทาภรรยา (สามี) ที่ดีให้ 5) พึงมอบทรัพย์ สมบัติให้ในเวลาอันควร และในส่วนหน้าที่ของบุตรธิดาที่จะพึงปฏิบัติต่อมารดาบิดา พระพุทธองค์ก็ได้ทรงแสดงไว้ในสังคาลกสูตร 5 ประการ ด้วยเช่นกัน คือ 1) พึงต้องเลี้ยงดูตอบ แทนบุญคุณของท่าน 2) พึงช่วยทำกิจการงานของท่าน 3) พึงดำรงวงศ์ตระกูล 4) พึงประพฤติ ตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาทสืบสกุล 5) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วพึงทำบุญกรวดน้ำอุทิศ ให้ท่าน (ที.ปา. 11/199/203) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

มารดาบิดา คือ ผู้ที่มีอุปการคุณต่อบุตรเป็นอย่างมาก เพราะท่านเป็นผู้ให้ทั้ง ชีวิตและให้การอบรมสั่งสอน มุ่งหวังให้บุตรธิดาเป็นคนดี รู้จักรับผิดชอบต่อภาระหน้าที่ของ ตนเองและสังคม การจะกระทำหน้าที่เหล่านี้ได้ดี มารดาบิดาต้องประพฤติปฏิบัติตนเป็น แบบอย่างที่ดี เพราะผู้ที่สั่งสอนผู้อื่นได้ดี จะต้องอบรมตนเองให้เป็นแบบอย่างเสียก่อนจึงจะ ได้รับการยอมรับ เพราะบุตรธิดาหรือสมาชิกในครอบครัวจะดีมีคุณภาพหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับ ต้นแบบคือมารดาบิดา หากมารดาบิดาเป็นผู้มีศรัทธาตั้งมั่นในศีล ไตรตรองด้วยปัญญาก่อนลง มือกระทำความอ้อมซึ้งซบแก่บุตรไปโดยปริยาย อนึ่งมารดาบิดาเป็นผู้นำครอบครัวจึงจำเป็นต้อง อาศัยหลักธรรมคือ พรหมวิหาร 4 และการเว้นจากอคติ 4 ในส่วนของคุณธรรมพื้นฐานของบุตร ธิดาที่พึงมีต่อมารดาบิดาคือ ความกตัญญูกตเวที เพราะท่านได้ชื่อว่าเป็นบุพการีหมายถึง ผู้มีอุปการคุณมาก่อน บุตรที่เป็นผู้กตัญญูกตเวที ต้องระลึกนึกถึงอุปการคุณของมารดาบิดา ต้องอ้อมเลี้ยงดูท่านทั้งสอง ทำกิจธุระการงานของท่าน ตั้งอยู่ในโอวาท ดำรงคงไว้ในชื่อเสียง แห่งวงศ์ตระกูล เป็นผู้มีศรัทธาถึงพร้อมด้วยศีลาจารวัตรอันงดงาม จึงจัดว่าเป็นผู้ที่สมควรได้รับ

การยกย่องและสรรเสริญ ในทางพุทธศาสนาเรียกบุตรผู้ประพฤติตนเช่นนี้ว่า “สัตบุรุษ” อันหมายถึง คนดี นั่นเอง

2. ทิศเบื้องขวา (ทักษิณทิศ) สัมพันธภาพระหว่างครู อาจารย์กับศิษย์

ครู คือบุคคลที่มีหน้าที่หรือมีอาชีพในการสอนที่เกี่ยวกับระบบวิชาความรู้ หลักการคิด การอ่าน รวมถึงการปฏิบัติและแนวทางในการประกอบอาชีพต่าง ๆ ซึ่งวิธีในการสอนจะแตกต่างกัน ต้องคำนึงถึงพื้นฐานความรู้ ความสามารถ และเป้าหมายของการศึกษาเล่าเรียน คำว่า “ครู” มาจากศัพท์ภาษาสันสกฤต “คุรุ” และภาษาบาลี “ครุ, ครู” คำว่า “ครู” เป็นศัพท์แผลงมาจากรากศัพท์ คือ 1) มาจาก “ครุ” แปลว่า หนัก, ย่ำเกรง, เอาใจใส่, เอื้อเพื่อหมายความว่ามีใจหนักแน่น ไม่ใจเบาฉุนเฉียว โกรธง่ายใจเร็ว มีน้ำหนักเสมือนฉัตรศิลา เป็นผู้ที่ศิษย์พึงเคารพยำเกรง ผู้เอาใจใส่ดูแลในการเรียนของศิษย์ เอื้อเพื่อต่อศิษย์เสมือนลูกของตนเอง และ 2) มาจาก “คร” แปลว่า เชิดชู, เปิดเผย, เลิกลอย หมายความว่ามีที่เชิดชูศิษย์ที่จมอยู่ในความโง่ให้ขึ้นสู่ความฉลาด ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาแก่ศิษย์โดยเปิดเผยไม่อำพรางความรู้ ไม่ปิดบังซ่อนไว้เพราะหวงวิชาความรู้ และผู้เลิกลอย คือ เด่นด้วยวิทยาปรากฏแก่ศิษย์เหมือนดวงอาทิตย์เด่นด้วยรัศมีเห็นปรากฏแก่ชาวโลก (พระมหาอดิศร ธีรสีโล, 2540) คำว่า “ศิษย์” หมายถึง ผู้ศึกษาวิชาความรู้จากครูหรืออาจารย์, คู่กับครูหรืออาจารย์, อยู่ในความคุ้มครองดูแลของอาจารย์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546)

หน้าที่ของครู อาจารย์ที่จะพึงอนุเคราะห์ศิษย์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงในสังคาลกสูตรไว้ 5 ประการ คือ 1) พึงแนะนำให้เป็นคนดี 2) พึงให้เรียนดี 3) บอกรู้ในศิลปวิทยาทุกอย่างด้วยดี 4) ควรยกย่องความดีให้ปรากฏในมิตรสหาย 5) ควรทำความป้องกันในทิศทั้งหลายแก่ศิษย์ และในส่วนหน้าที่ของศิษย์พึงกระทำต่อครู อาจารย์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงในสังคาลกสูตรไว้ 5 ประการ ด้วยกันคือ 1) ลูกขึ้นยืนรับ 2) พึงเข้าไปคอยรับใช้ 3) พึงเชื่อฟังและตั้งตนอยู่ในโอวาท 4) พึงดูแลปรนนิบัติ 5) เรียนศิลปวิทยาด้วยความเคารพ (ที.ปา. 11/200/203-204) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ครูอาจารย์ถือได้ว่าเป็นกัลยาณมิตร เป็นบุคคลที่เรียกกันว่าบุษนิยบุคคล เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะอบรมสั่งสอนแนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกหนทางในการดำเนินชีวิต และเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปตามมรรคาแห่งการฝึกฝน การอบรมอย่างถูกต้องทั้งในคุณธรรมจริยธรรมและสัมมาอาชีพ ดังนั้นมารดาบิดาผู้ปรารถนาความเจริญของบุตรควรมอบบุตรให้เป็นศิษย์แก่ครูอาจารย์ให้ช่วยอบรมสั่งสอนถ่ายทอดวิชาความรู้ ครูอาจารย์จึงเปรียบเสมือนมารดาบิดาคนที่สอง จึงนับว่าเป็นผู้มีพระคุณแก่ศิษย์อย่างมหาศาล ควรที่ศิษย์จะทำคารวะและปฏิบัติที่ดีต่อครูอาจารย์

3. ทิศเบื้องหลัง (ปัจฉิมทิศ) สัมพันธภาพระหว่างสามเณร ภรรยา

ในพจนานุกรมมคธ - ไทย กล่าวถึงคำว่า “สามเณร” นั้น แปลว่า เจ้าของวิเคราะห์ตามศัพท์ว่า “สั เอตสชาติติ สามโก หมายถึง ความเป็นเจ้าของย่อมมีแก่ชายนั่น

เพราะเหตุนั้น ชายนั้นชื่อว่า สามี” ส่วนคำว่า “ภรรยา” หรือ “ภริยา” แปลว่า หญิงอันบุรุษพึงเลี้ยง วิเคราะห์ตามศัพท์ว่า “ภริตพพโต ภริยา หมายถึง หญิงอันบุรุษพึงเลี้ยง ชื่อว่า ภรรยา” (พันตรี ป.หลงสมบุรณ์., 2540)

หน้าที่ของสามีพึงปฏิบัติต่อภรรยา พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงในสังคาลกสูตรไว้ 5 ประการ คือ 1) พึงให้เกียรติยกย่องภรรยา 2) ไม่ดูหมิ่น ดูแคลน 3) จงรักภักดี ไม่ประพฤตินอกใจ 4) พึงมอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้ 5) พึงให้ของขวัญและให้เครื่องแต่งตัว และในส่วนของหน้าที่ภรรยาพึงปฏิบัติต่อสามี พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงในสังคาลกสูตรไว้ 5 ประการ เช่นกัน คือ 1) ควรจัดการงานดี 2) พึงสงเคราะห์คนข้างเคียงทั้งสองฝ่ายดี 3) จงรักภักดี ไม่ประพฤตินอกใจ 4) พึงรักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ 5) พึงขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง (ที.ปา. 11/201/204) (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ภรรยาผู้เป็นผู้อยู่ในทิศเบื้องหลัง เพราะเป็นกำลังสนับสนุนอยู่ข้างหลังสามีนั่นผู้เป็นสามีพึงต้องบำรุงภรรยาของตนด้วยการยกย่องให้เกียรติในฐานะที่เป็นภรรยา ไม่ดูหมิ่น ไม่ประพฤตินอกใจ ทั้งยังต้องมอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้ และต้องรู้จักหาเครื่องประดับมามอบตามโอกาสอันควร ในส่วนภรรยาก็ต้องยอมอนุเคราะห์สามีด้วยการทำหน้าที่ เช่น จัดการงานบ้านให้เรียบร้อย รู้จักสงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่าย ไม่ประพฤตินอกใจ สามี ต้องรู้จักการจัดเก็บและรักษาทรัพย์ที่สามีหามา และเป็นคนขยันไม่เกียจคร้านในการงาน สามีภรรยาอยู่กินกันด้วยความรัก เป็นผู้สร้างครอบครัว จะมั่งคั่งถาวรก็ต้องมีศีลธรรม มีปัญญาและความรักมาหล่อเลี้ยงชีวิต สามีและภรรยาจะครองชีวิตคู่ด้วยกันอย่างมีความสุขได้ ควรมีสมาธิธรรม 4 ประการ อันได้แก่ มีศรัทธาเสมอกัน มีศีลเสมอกัน มีจาคะเสมอกัน และมีปัญญาเสมอกัน ในส่วนคุณค่าที่เกิดขึ้นสำหรับชีวิตคู่ก็มีความสำคัญ เพราะสามีภรรยาเป็นเสาหลักของสถาบันครอบครัว เป็นเพื่อนร่วมสุขร่วมทุกข์ ดังนั้นคุณค่าที่เกิดขึ้นสำหรับชีวิตคู่ คือการรับรู้บทบาทและการปฏิบัติหน้าที่ของตน ซึ่งจะเป็นหลักประกันในชีวิตเรื่องความสุขในครอบครัว

4. ทิศเบื้องซ้าย (อุตตรทิศ) สัมพันธภาพระหว่างมิตรสหาย

พจนานุกรม-บาลี-ไทย-อังกฤษ ให้ความหมายของมิตร หมายถึง เพื่อน หรือ สหาย และแยกมิตรออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทแรก “อาคาริก” หมายถึงเพื่อนที่เป็นชาวบ้านหรือฆราวาสผู้มีคุณธรรม กรณตามปกติธรรมดา ประเภทที่ 2 “อนาคาริก” หมายถึงเพื่อนที่เป็นสมณะ ประเภทหลังนี้จะมีคุณธรรมความดีทางจิตใจและอธิบายต่อไปว่า เพื่อนที่ดีควรทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง ผู้ให้คำแนะนำที่ถูกทางธรรม ที่เรียกว่า กัลยาณมิตรและเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นสังคมความประสานสามัคคีนำความเจริญมาสู่หมู่คณะ มิตรสหายที่ดีควรบำรุงอนุเคราะห์กันด้วยหน้าที่ (มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, 2532)

ในสังคาลกสูตร พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้มี 5 ประการ คือ 1) การให้การแบ่งปันสิ่งของ 2) กล่าววาจาอันเป็นที่รัก 3) ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ 4) การวางตนสม่ำเสมอ 5) การไม่พุดจาหลอกหลวงกัน ในส่วนหน้าที่ของมิตรสหายก็ต้องยอมอนุเคราะห์

กлубุตร ด้วยกัน คือ 1) ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว 2) ป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว 3) เมื่อมีภัยก็เป็นทีให้พึ่งพิงพำนักได้ 4) จะไม่ละทิ้งในยามมีอันตราย 5) พึ่งนับถือตลอดถึงวงศ์ตระกูลของญาติมิตร (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2544)

หน้าที่ของมิตรที่แสดงต่อมิตร หมายถึงการแสดงความรักและเอาใจใส่เพื่อเผื่อแผ่เสียสละแบ่งปัน ช่วยเหลือต่อกันด้วยสิ่งของการแสดงน้ำใจไมตรีในสิ่งที่เพื่อนต้องการ ทั้งยังสร้างความผูกพันให้แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น คำว่ามิตรแท้ คือ ต้องสามารถดูแลเพื่อนพร้อมจะเคียงข้างเสมอ เป็นเหมือนคู่ชีวิต ที่สำคัญพร้อมจะตายแทนกันได้ ทุกคนในโลกนี้มีมิตรแท้แน่นอน สิ่งที่สำคัญที่สุดคือการรักษาสัมพันธภาพของมิตรสหายให้ได้ยาวนานที่สุด เมื่อไหร่ที่ขัดใจกันก็ต้องพร้อมอภัยให้เสมอ ถ้าปฏิบัติได้ตามหลักการดังกล่าวข้างต้น นั่นคือการรักษามิตรภาพให้อยู่คงนานมากที่สุด

5. ทิศเบื้องล่าง (เหฏฐิมทิส) สัมพันธภาพระหว่างคนใช้ ลูกจ้างกับนายจ้าง

คนใช้ ลูกจ้าง คนงาน หมายถึง ลูกจ้างที่ใช้แรงงาน เป็นจำพวกไม่ใช่ทาส แยกเป็นคนรับจ้างชั่วคราว และเป็นคนงานประจำ ซึ่งนิยมเรียกกันว่ากรรมกร ลูกจ้าง คนใช้นายจ้างพึงอนุเคราะห์ด้วยหลัก 5 ประการดังนี้ 1) พึงจัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง 2) พึงให้อาหารและของรางวัล 3) พึงดูแลรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ 4) พึงมอบของฝากของกำนัลให้ในโอกาสอันควร 5) ด้วยปล่อยให้หยุดงานในกาลสมัย ในส่วนฝ่ายคนใช้ หรือลูกจ้างก็ย่อมต้องอนุเคราะห์นายจ้างด้วยเช่นกัน มี 5 ประการ คือ 1) ควรลุกขึ้นทำการงานก่อนนายจ้าง 2) ควรเลิกกิจการงานที่หลังนายจ้าง 3) ควรถือเอาแต่ของที่นายจ้างให้ 4) พัฒนาการงานให้ดีขึ้น 5) ควรนำคุณของนายจ้างไปสรรเสริญในที่อื่น ๆ (พชร ช่วยเกื้อ, 2561)

ในพระพุทธศาสนาการประพฤติดนของนายจ้างกับลูกจ้าง และคนใช้ รวมถึงกรรมกร ต้องมีความชอบและประกอบด้วยธรรม มีความสม่ำเสมอ มีได้แบ่งแยกถึงขั้นชั้นวรรณะ คนที่เกิดมาอยู่ในตระกูลมั่งคั่งร่ำรวยแล้ว ควรที่จะต้องสร้างประโยชน์ให้กับผู้อื่นอุปมาเหมือนก้อนมหาเมฆที่ให้ความชุ่มชื้นแก่ข้าวและกล้าโดยทั่วไป ลูกจ้างกับนายจ้างเปรียบเสมือนน้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า ต้องมีความถ้อยทีถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน มีคำโบราณกล่าวถึงคำที่ว่าฝากผีฝากไข้กันเลยทีเดียว ฉะนั้นนายจ้างที่ปราศจากลูกจ้างก็ไม่สามารถดำเนินกิจการงานทั้งปวงได้ ส่วนลูกจ้างไม่มีนายจ้างก็ปราศจากการงาน รวมถึงการดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีพก็มีอาจจะราบรื่นได้เช่นกัน

6. ทิศเบื้องบน (อุปริมทิส) สัมพันธภาพระหว่างพระสงฆ์ สมณพราหมณ์กับชาวบ้าน (คฤหัสถ์)

ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ กล่าวถึง สมณะ แปลว่าผู้สงบ หมายถึง พระสงฆ์นักบวชทั่วไป แต่ในพระพุทธศาสนาให้หมายจำเพาะว่า หมายถึงผู้ระงับบาป ได้แก่ พระอริยบุคคล และผู้ปฏิบัติเพื่อระงับบาป ได้แก่ ผู้ปฏิบัติเพื่อเป็นพระอริยบุคคล ส่วนพราหมณ์ หมายถึง คนวรรณะหนึ่งใน 4 วรรณะ คือ กษัตริย์ พราหมณ์

แพศย์ ศุภร พรหมณ์เป็นวรรณะนักบวชและเป็นเจ้าพิธีกรรม ถือตนว่าเป็นวรรณะสูงสุด เกิดจากปากพระพระพรหม ส่วนสมณพรหมณ์ในที่นี้หมายถึง “พระภิกษุสงฆ์” ที่ปฏิบัติ ตามคำสอนแล้วปฏิบัติตามพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาเท่านั้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2553)

บุคคลทั้งหลายผู้หวังความเจริญ ควรบำรุงพระสงฆ์ สมณพรหมณ์ หรือนักบวช ผู้เป็นทิศเบื้องบนโดยทำหน้าที่ของตนให้ครบ 5 ประการ คือ 1) การแสดงออกทางกาย การกระทำสิ่งใดก็ต้องประกอบด้วยความเมตตา 2) การแสดงออกทางคำพูด การพูดข้อความใด ก็ต้องประกอบด้วยความเมตตา 3) การคิดสิ่งใดก็ต้องคิดประกอบด้วยความเมตตา 4) ควรเปิด ประตูต้อนรับด้วยความเต็มใจ 5) ควรอุปถัมภ์ด้วยปัจจัย 4 หรืออามิสทานและเครื่องยังชีพอยู่ ตลอด ในส่วนหน้าที่ของพระสงฆ์ สมณพรหมณ์ หรือนักบวช ย่อมอนุเคราะห์ ศาสนิกชน คือ 1) ห้ามไม่ให้ทำความชั่วทั้งปวง 2) ให้ตั้งอยู่ในคุณงามความดีทั้งหลาย 3) อนุเคราะห์ด้วยความ ปรารถนาดี และความมีน้ำใจอันดีงาม 4) พึงให้ฟังสิ่งที่ไม่เคยฟัง (เทศนาธรรม) 5) อธิบายสิ่งที่ เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง 6) ช่วยบอกทางสวรรค์ คือทางดำเนินชีวิตที่มีความสุขความเจริญ ให้ (พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, 2543)

การที่จะดำรงชีวิตให้มีความสุขและมีความเจริญเจริญรุ่งเรืองในสังคมนั้น สมาชิกในสังคมต้องเป็นคนดีมีศีลธรรมและต้องปฏิบัติตามหลักธรรมในการดำเนินชีวิต เริ่มตั้งแต่การมีครอบครัวที่น่ารักและอบอุ่น อันมีองค์ประกอบอยู่หลายประการด้วยกันเช่น การเลือกคู่ครองที่ดี เป็นคู่สร้างคู่สมหรือเป็นคู่ศีลธรรม ก็จะได้หัวหน้าครอบครัวที่ดีทำให้มี หลักฐานมั่นคงและได้ทายาทที่ดี ซึ่งจะพัฒนาเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม ให้เป็นคนดีมีศีลธรรม อยู่ร่วมกันกับสังคมได้เป็นอย่างดี ที่สำคัญต้องทำหน้าที่ของตนเองให้ดี และปฏิบัติต่อผู้มี พระคุณกับตนเองโดยใช้หลักธรรมทศ 6 ต่อคนรอบข้าง เพื่ออยู่ร่วมกันในสังคมอย่างช่วยเหลือ เกื้อกูลกันและที่สำคัญทุกคนในสังคมจะต้องปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของตนเองให้ครบทุก สถานภาพตามหลักธรรมของทศ 6 คือ ในฐานะมารดา บิดากับบุตร สามีกับภรรยา ครูบาอาจารย์กับศิษย์ เพื่อนกับเพื่อน นายจ้างกับลูกจ้าง และพระสงฆ์กับประชาชน (คฤหัสถ์) ถ้าทุกคนยึดถือและปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่นั้น ๆ แล้วย่อมจะนำความสุข สงบสุข ความเจริญรุ่งเรืองมาสู่สังคมอย่างสถาพร ในขณะที่เดียวกันการถ้าขาดการปฏิบัติหน้าที่ต่อตนเอง และต่อผู้คนรอบข้างก็จะทำให้ประสบกับความล้มเหลวในชีวิตได้ ทั้งโทษที่เกิดกับตนเอง ครอบครัว สังคมและประเทศชาติ ดังปรากฏเป็นข่าวอย่างชัดเจนเช่นในปัจจุบัน ปัญหาสังคม มากมายล้วนมาจากการไม่ปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ ขาดทั้งศีลธรรม และคุณธรรมจริยธรรมใน การดำเนินชีวิต การบริโภคที่ไม่รู้จักพอ (บริโภคนิยม) การเสาะแสวงหาไม่สิ้นสุด เห็นแก่ได้ฝ่าย เดียวไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของคนอื่น รวมทั้งสังคมส่วนรวมและประเทศชาติ

สัมพันธภาพระหว่างบุคคล

การมีความสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่นเป็นสิ่งจำเป็นในการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์พัฒนาการทางสังคมและความคิดความเข้าใจของบุคคลจะพัฒนาขึ้นจากการมีสัมพันธภาพกับผู้อื่นเอกลักษณ์ของแต่ละบุคคล ความสำเร็จในอาชีพการค้นพบความหมายของชีวิตและสุขภาพจิตล้วนได้รับผลกระทบจากสัมพันธภาพระหว่างบุคคล มนุษย์แต่ละคนถูกหล่อหลอมจากประสบการณ์ให้มีความคิด ความเชื่อ ทศนคติ และค่านิยมที่แตกต่างกัน ดังนั้นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนสองคน จึงต้องอาศัยความเข้าใจถึงปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลต่อสัมพันธภาพที่มีระหว่างกัน เพื่อบุคคลทั้งสองฝ่ายจะได้ประสบความสำเร็จในการสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน

อริสโตเติล (Aristotle, 1962) นักปราชญ์ชาวกรีก อธิบายว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคม มนุษย์ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นเหล่ามนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นพวกมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันทำให้พวกเขาเรียนรู้สีกปลอดภัย ซึ่งเป็นสัญชาตญาณของมนุษย์ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการที่มนุษย์มีสัมพันธกันมนุษย์จึงเป็นสัตว์สังคม

ราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของมนุษย์สัมพันธ์ (Human Relationships) เป็นการอยู่ร่วมกันของมนุษย์เป็นหมู่เป็นคณะหรือกลุ่มโดยมีการติดต่อสื่อสารกันระหว่างบุคคลระหว่างกลุ่ม เพื่อให้ทราบความต้องการของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มรวมไปถึงวิธีการจูงใจและประสานความต้องการของบุคคลและกลุ่มให้ผสมผสานกลมกลืนกันตามระบบที่สังคมต้องการ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546)

อำนาจ แสงสว่าง ได้ให้ความหมายของมนุษย์สัมพันธ์ หมายถึงการแสวงหาเพื่อทำความเข้าใจ โดยการใช้ลักษณะรูปแบบการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลเป็นผล ก่อให้เกิดความเชื่อมโยงเพื่อให้ได้ผลสำเร็จตามเป้าหมายขององค์การของแต่ละบุคคล (อำนาจ แสงสว่าง, 2544)

Keith, D. & Newstrom, J. W. ได้ให้ความหมายของมนุษย์สัมพันธ์ หมายถึงกระบวนการจูงใจของบุคคลอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิภาพโดยมีความพอใจในทางเศรษฐกิจและสังคม มนุษย์สัมพันธ์จึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ เพื่อใช้ในการเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีกับบุคคล การยอมรับนับถือการให้ความร่วมมือ และการให้ความจงรักภักดีในการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลต่อบุคคลตลอดจนองค์การต่อองค์การ (Keith, D. & Newstrom, J. W., 1985)

การฝึกการมีสัมพันธภาพระหว่างบุคคลที่ดีต้องมีความปรารถนา มีความตั้งใจจริง พร้อมทั้งจะฝึกฝนศึกษาหาความรู้ประสบการณ์และนำไปปฏิบัติจริง ๆ เพื่อให้เกิดทักษะในการสร้างความสัมพันธ์อย่างมีประสิทธิภาพเพราะมนุษย์สัมพันธ์เป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มนุษย์สัมพันธ์จึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ในการเข้ากัคน การเอาชนะใจคนและการครองใจคนทุกระดับเช่น ผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงานกับ

เพื่อนร่วมงาน และรวมทั้งคนในครอบครัวด้วยการพูดจาดี ยิ้มแย้มแจ่มใส มีความเป็นมิตรกับทุกคนเป็นหลักการแรกที่จะพัฒนาความสัมพันธ์ในขั้นต่อไปและจำไว้เสมอว่าการเกิดมาเป็นมนุษย์ต้องปฏิบัติกับคนอื่นเช่นเดียวกัน (อดุลศักดิ์ ทองดี, 2546)

สัมพันธภาพระหว่างบุคคลเป็นศาสตร์ที่มีประโยชน์ในการอยู่ร่วมกันเป็นสิ่งคมมนุษย์ตั้งแต่ส่วนบุคคลไปจนถึงครอบครัว มีบทบาทและความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างสถาบันหรือองค์การทางสังคมเพราะจะทำให้มนุษย์เรียนรู้ที่จะยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น และยอมรับบุคคลอื่นเพื่อฐานของความเป็นมนุษย์เท่ากันเรียนรู้ที่จะสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน คนเก่งที่มีความสามารถสูงถ้าขาดมนุษยสัมพันธ์ก็กลายเป็นบุคคลที่เปล่าประโยชน์เพราะไม่มีโอกาสที่จะแสดงปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มคนและแสดงความสามารถให้ปรากฏแก่กลุ่มคนและความเก่งนั้นก็ไร้ค่าและหมดความหมายไปในที่สุด เพราะไม่อาจก่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมและสังคมได้ ฉะนั้นมนุษยสัมพันธ์จึงมีบทบาทอย่างยิ่งที่จะก่อให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีในการอยู่ร่วมกันเองของมนุษย์อย่างมีสันติสุข

คุณค่าของสัมพันธภาพระหว่างบุคคล

สัมพันธภาพระหว่างบุคคลสามารถเกิดขึ้นได้หลากหลายรูปแบบ เช่น เกิดขึ้นเป็นแค่เพียงความรู้จัก หรือบางครั้งก็เกิดความสนิทสนมจนกลายเป็นเพื่อนรัก คู่รักหรือคู่สมรสบางคู่ สัมพันธภาพมีอันจะต้องสิ้นสุดลงด้วยความเบื่อหน่ายหรือทุกข์ใจ ซึ่งสัมพันธภาพระหว่างบุคคลจะเริ่มต้นและดำเนินไปอย่างลึกซึ้งหรือมีอันต้องสิ้นสุดลงนั้น ขึ้นกับทักษะการสร้างสัมพันธภาพระหว่างกัน การเริ่มต้นของสัมพันธภาพที่ดีต่อกันจนสัมพันธภาพนั้นได้พัฒนาต่อไปจนเป็นความลึกซึ้งและรักษาให้สัมพันธภาพอันดีนี้ยั่งยืนตลอดไปไม่ใช่เรื่องง่าย หากแต่จะต้องอาศัยทักษะที่สำคัญหลายประการด้วยกัน ทักษะแห่งการสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อกันนี้มีไม่ใช่สิ่งที่จะเกิดขึ้นได้เอง แต่จะต้องอาศัยการฝึกฝนหรือฝึกหัด (ลักขณา สรวิวัฒน์, 2556) ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการสร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคคลเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ มิตรภาพจะก่อเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยเวลา ความพยายามที่จะสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อกันกับผู้อื่น อาจเป็นไปได้ใน 3 แบบ คือ แบบที่ 1 เป็นรูปแบบที่ง่ายที่สุด คือการรอคอยให้ผู้อื่นก้าวเข้ามาผูกมิตรด้วยแบบที่ 2 เป็นรูปแบบที่ยากขึ้น คือการขอให้ใครสักคนเป็นเพื่อนด้วย ซึ่งมักจะรู้สึกเสี่ยงต่อการถูกปฏิเสธ แบบที่ 3 เป็นรูปแบบในการสร้างสัมพันธภาพที่ดีด้วยการให้มิตรภาพแก่ผู้อื่น ซึ่งความสัมพันธ์ของบุคคลในระยะยาว การสร้างสัมพันธภาพรูปแบบนี้ให้ผลที่แน่นอนที่สุด ดังที่ Johnson, D. W. กล่าวว่าถ้าท่านต้องการเพื่อนจงเป็นเพื่อนของผู้อื่น ถ้าท่านต้องการความห่วงใยจงให้ความห่วงใยแก่ผู้อื่น ถ้าท่านต้องการคำปลอบโยนจงให้คำปลอบโยนแก่ผู้อื่น (Johnson, D. W., 1997)

การรู้จักตนเองได้จากการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นเกิดจากสัมพันธ์ภาพที่บุคคลจะรับรู้ จุดเด่นและจุดด้อยของตนเอง ได้รู้และเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล รวมทั้งเรียนรู้ความแตกต่างและความเป็นจริงของโลก โดยสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างบุคคลจะช่วยให้การเรียนรู้ เป็นไปตามความเป็นจริง เข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างที่เป็นจริง ดังนั้น สัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างบุคคลจึงเป็นกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาเอกลักษณ์ของตนเอง การมีความรู้สึกว่ามีชีวิตมีความหมายและมีคุณค่า สามารถพัฒนาตนให้ไปถึงศักยภาพสูงสุดของตนได้ แต่บุคคลที่ไม่สามารถสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีกับผู้อื่นได้ (ฮาตา ราซกิจ, 2562) ก็อาจจะรู้สึกอ้างว้างโดดเดี่ยว เกิดความรู้สึกว่าชีวิตไร้ความหมายและนำไปสู่ความรู้สึกซึมเศร้าและท้อแท้ในชีวิต และอาจนำไปสู่การมีพฤติกรรมที่เป็นปัญหาได้เช่น พฤติกรรมแยกตัวจากสังคม การติดยาเสพติด เป็นต้น

การสร้างและคงไว้ซึ่งสัมพันธ์ภาพที่ดีกับผู้อื่นจะเกิดบรรลุลผลได้ต้องอาศัยคุณลักษณะที่สำคัญของบุคคลในการยอมรับและส่งเสริมซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ระหว่างคนสองคน จะเป็นสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกันต้องอาศัยคุณลักษณะภายในหรือทัศนคติของบุคคลที่สำคัญ บางประการ ได้แก่ 1) การยอมรับและให้เกียรติ หมายถึงการยอมรับลักษณะส่วนตัวหรือลักษณะเฉพาะของบุคคลตามที่เขาเป็น ให้เกียรติและเคารพในคุณค่าของบุคคล มีความเป็นมิตรและความอบอุ่นใจแก่ผู้อื่น 2) การเข้าใจสาระและความรู้สึก หมายถึงการเข้าใจในเนื้อหาสาระของสิ่งที่สื่อสารระหว่างกัน และเข้าใจในความรู้สึกของผู้อื่นเสมือนเป็นตัวเขา ซึ่งในสัมพันธ์ภาพที่ขาดความเข้าใจความรู้สึกซึ่งกันและกัน สัมพันธ์ภาพนั้นไม่สามารถดำเนินไปถึงขั้นที่ลึกซึ้งได้ 3) การจริงใจ หมายถึงการไม่เสแสร้งในการแสดงออกถึงความคิดความรู้สึกและทัศนคติของตนเอง (เอมอร์ กฤษณะรังสรรค์, 2557) คุณลักษณะของบุคคล 3 ประการนี้จะส่งผลต่อสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลได้มากน้อยเพียงใดนั้น ไม่ใช่เพียงแต่มีคุณลักษณะเช่นนี้ อยู่ภายในเท่านั้น สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ความสามารถในการสื่อหรือแสดงออกถึงคุณลักษณะเหล่านี้ออกมาให้ผู้อื่นรับรู้ด้วย ซึ่งความสามารถในการแสดงออกหรือการสื่อสารให้ผู้อื่นทราบถึงคุณลักษณะสำคัญเหล่านี้เรียกว่า ทักษะการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างบุคคล

สรุป

สาระสำคัญของบทความเรื่องทศ 6 ในพระพุทธศาสนากับการสร้างสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลในยุควิถีปกติใหม่ ดังกล่าวข้างต้นพอสรุปได้ดังนี้

การดำเนินชีวิตตามหลักทศ 6 นั้นเป็นวิธีการส่งเสริมให้มนุษย์ใช้ชีวิตกับผู้รอบข้าง ในการปฏิบัติหน้าที่ที่ถูกต้องต่อกันเพื่อการดำรงชีวิตในแต่ละวัน สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตและสภาพแวดล้อมของสังคมให้ดีขึ้น เพราะเมื่อทุกคนรู้หน้าที่และมีความรับผิดชอบที่จะพึงปฏิบัติต่อผู้อื่นที่ตนเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ให้เกิดคุณค่าอันจะก่อให้เกิดประโยชน์ทั้ง 3 อย่าง ดังนี้ 1) ประโยชน์ต่อตนเอง (อัตตัตถะ)

หมายถึงการศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (ทิต 6) เพื่อให้เห็นคุณค่าของหลักสัมพันธภาพระหว่างบุคคลภายใต้สถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา (COVID - 19) รวมทั้งการเจริญสติสัมปชัญญะ และเจริญจิตให้มั่นคงเข้มแข็ง การดำรงตนให้เป็นคนที่มีเหตุ มีผล รู้จักตัวตน รู้ประมาณ รู้กาลเวลา รู้บุคคล และรู้ชุมชน (สัปบุริสธรรม 7) ทั้งการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ให้เห็นถึงสิ่งใดควร ไม่ควร มีความระมัดระวัง ป้องกันดูแลเอาใจใส่ตัวเองมากขึ้น ไม่ตั้งตนอยู่บนความประมาท มีเคร่งครัดในเรื่องสุขอนามัยส่วนบุคคลและการสาธารณสุขเบื้องต้น ข้อที่ 2) ประโยชน์ต่อผู้อื่น (ปรัตถะ) ข้อนี้หมายถึงการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนกับความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นที่เปลี่ยนไป เนื่องจากต้องมีการเว้นระยะห่างทางสังคม (Social Distancing) เพื่อตั้งรับการแพร่ระบาดของโรคติดต่อ แต่ในหลักคำสอนเรื่องทิต 6 ในพระพุทธศาสนา ก็คือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในแบบของพุทธศาสนิกชนก็ยังคงอยู่เช่นเดิม แต่เพิ่มเติมก็คือ การวางตัว การระมัดระวัง รวมทั้งปฏิบัติตามมาตรการที่ภาครัฐกำหนดและประกาศเป็นภาวะฉุกเฉิน ก็เพื่อลดการแพร่กระจายเชื้อไวรัสโคโรนา (COVID - 19) ถึงแม้ว่าโดยสายเลือดจะเป็นมารดาบิดา และบุตร หรือความสัมพันธ์ของครูบาอาจารย์-ลูกศิษย์ และเพื่อนร่วมงาน-เจ้านาย-ลูกน้อง ตลอดจนพระสงฆ์-ญาติโยมผู้ซึ่งศรัทธาในพระพุทธศาสนาก็ล้วนต้องเคร่งครัดในการปฏิบัติตนอย่างระมัดระวัง ร่วมแรงร่วมใจกันเพื่อเป้าหมายสำคัญคือการขจัดโรคร้ายให้หมดไป ทุกชีวิตอยู่รอดปลอดภัยด้วยพลังแห่งปัญญา ความเพียรพยายาม การประพฤติดุจดังต่อกัน ไม่ทำอะไรที่เป็นผลเสียหายต่อกัน สงเคราะห์กันและกัน ด้วยการเสียสละสิ่งของต่าง ๆ พุดจาปรารถนาดีต่อกัน บำเพ็ญประโยชน์และอยู่ร่วมกันแบบร่วมทุกข์ร่วมสุขบนพื้นฐานของความรักความสงสาร ความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ให้กำลังใจยกย่องกันและกัน และมีความยุติธรรมอย่างเสมอภาคให้แก่กัน และ ข้อที่ 3) คือประโยชน์อย่างยิ่ง (อุภยัตถะ) อันหมายถึงประโยชน์ที่ทั้งสองฝ่ายจะได้รับ คือประโยชน์ต่อสังคมในภาพรวม ซึ่งมีผลสืบเนื่องจากการปฏิบัติตามหน้าที่ที่ดีต่อกันกับบุคคลทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกัน การยอมรับของคนในสังคม สร้างความรู้สึกที่ดี สร้างความไว้วางใจ และความเชื่อมั่น ซึ่งความไว้วางใจตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเสมอต้นเสมอปลาย การแสดงออกของบุคคลต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งจะก่อให้เกิดคุณค่าศักดิ์ศรีและความสำคัญในเป็นบุคคล และการดำรงตนในสถานะที่แตกต่างต้องอยู่บนความจริงของสังคมปัจจุบัน แม้กระทั่งการเว้นระยะห่างในสังคมที่เรียกว่า (Social Distancing) ก็เพื่อช่วยลดการแพร่กระจายของเชื้อไวรัสโคโรนา (COVID - 19) เพื่อให้ผู้ติดเชื้อมีจำนวนลดลงจนสามารถควบคุมได้ เมื่อเราเว้นระยะห่างกันไม่มีการสัมผัสกัน โอกาสติดเชื้อก็จะลดลงไปโดยปริยาย การอยู่เป็นครอบครัวอาจจะต้องคอยดูแลกันอย่างใส่ใจ และการทำงานก็ต้องปรับเปลี่ยนให้มีการเทคโนโลยีมาใช้ในการสื่อสารกัน เช่นโปรแกรม Zoom, Line เป็นต้น เพื่อให้การปฏิบัติงานตามหน้าที่เดินหน้าต่อไป ส่วนการประกอบศาสนกิจและการพิธีทำบุญต่าง ๆ ของชาวพุทธก็ต้องปรับตัว เช่นอาจจะนำสิ่งของที่ต้องการทำบุญส่งไปที่วัดโดยตรง เพราะผลบุญจะบังเกิดขึ้นภายในจิตใจอันบริสุทธิ์ตั้งจิตอธิษฐานได้ที่บ้าน และเพื่อลดการชุมนุม

ในสถานที่แออัดกันในศาสนสถาน ทั้งหมดนี้คือมิติใหม่ของชีวิตตามแบบคำสอนในพระพุทธศาสนา เรื่องที่ศ 6 ในยุควิถีปกติใหม่ (New Normal) ดังนั้นเมื่อบุคคลในสังคมมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน มีความรักและมีจิตสำนึกผูกพันกันฉันพี่น้อง มีความสมัครสมานสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกัน ความมั่นคงในชีวิตทั้งร่างกายจิตใจและทรัพย์สิน สันติสุขสันติภาพของโลกก็จะบังเกิดขึ้นในกาลต่อไป

ผู้เขียนขอตั้งข้อสังเกตและฝากข้อคิดสำคัญบางประการที่ควรศึกษาต่อไป เช่น การศึกษาเรื่องรูปแบบการทำบุญที่เปลี่ยนไปในยุควิถีปกติใหม่ (New Normal) ทั้งจุดต่างและจุดร่วม ข้อดี ข้อด้อย ขั้นตอน และกระบวนการทำบุญทั้งฝ่ายผู้ให้ (ทายกและทายิกา) และผู้รับ (ภิกษุสงฆ์) รวมถึงศึกษารูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในยุคปัจจุบัน และการปฏิบัติศาสนกิจของพุทธศาสนิกชนกับเว้นระยะห่างทางสังคม (Social Distancing) การฟังธรรมและเข้าถึงหลักคำสอนของพุทธศาสนิกชนในยุควิถีปกติใหม่ (New Normal) เป็นต้น ทั้งนี้ก็เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นไปอย่างรวดเร็ว อีกทั้งการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมก็ย่อมเปลี่ยนแปลงตาม ซึ่งอาจมีผลต่อความเชื่อ ความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนยุคใหม่ที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับการเปลี่ยนแปลง เพื่อจะได้ศึกษาแนวทางของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนความเชื่อ อุทิศดี และจุดมุ่งหมายสูงสุด

เอกสารอ้างอิง

- กิริติ บุญเจือ. (2519). ชุดพื้นฐานปรัชญาจริยศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- ธาดา ราชกิจ. (2562). การสร้างมนุษยสัมพันธ์ในองค์กร. เรียกใช้เมื่อ 14 เมษายน 2564 จาก <https://th.hrnote.asia/orgdevelopment/190523-human-relation-organization>
- ปัญญานันทภิกขุ. (2525). หน้าที่ของคน. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- เพชร ช่วยเกื้อ. (2561). ที่ศ 6. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพมหานคร: พี เอ็น เค แอนด์ สกายพรีนติ้งส์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2544). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พรีนติ้ง แมสโปรดักส์.
- _____. (2553). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. (พิมพ์ครั้งที่ 14). กรุงเทพมหานคร: ธนธัชการพิมพ์.
- พระไพศาล วิสาโล. (2552). พลวัตของศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์. เรียกใช้เมื่อ 14 เมษายน 2564 จาก <https://www.visalo.org/article/budPolawat.htm>
- พระมหาอดิสร ธิรสโร. (2540). คุณธรรมสำหรับครู. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ. (2543). มงคลชีวิตธรรมทายาท. กรุงเทพมหานคร: ฐานการพิมพ์.

- พันธุ์ ป.หลงสมบูรณ์. (2540). พจนานุกรม มคอ-ไทย. กรุงเทพมหานคร: อักษรการพิมพ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิภูมิพลศึกษา. (2532). พจนานุกรมบาลี-ไทย อังกฤษ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลศึกษา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร: บริษัทนาน มีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- ลักขณา สริวัฒน์. (2556). มนุษย์สัมพันธ์. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- สุขุมพงษ์ ชาญนวงศ์. (2555). นี่แหละ...คือสิ่งที่พระพุทธเจ้าสอนให้ไอน์สไตน์ฉลาดและมีความสุข. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธิงค์ บียอนด์.
- อดุลศักดิ์ ทองดี. (2546). การพัฒนาวินัยในด้านการแต่งกายของนักเรียนโรงเรียนบ้านกลางอำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน. ในรายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- อำนวยการ แสงสว่าง. (2544). การจัดการทรัพยากรมนุษย์. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: ทิพย์วิสุทธิ์.
- เอมอร กฤษณะรังสรรค์. (2557). การเสริมสร้างความสุขในการทำงานของพนักงานในสถาบันอุดมศึกษา: กรณีศึกษามหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์. วารสารวิชาการ Veridian E-Journal , 7(1), 166-180.
- Aristotle. (1962). *Nicomachean Ethics* Translated by Martin Ostwald. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Johnson, D. W. (1997). *Reaching Out : Interpersonal Effectiveness and Self-Actualization*. (6th ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Keith, D. & Newstrom, J. W. (1985). *Human Behavior at Work : Organizational Behavior*. (7th ed.). New York: McGraw-Hill.